

3. Военный энциклопедический словарь. /Пред. Гл. ред. комиссии Н. В. Огарков. - М.: Воениздат, 1983. – 863 с.
4. Дознание в Вооруженных Силах СССР. Пособие для органов дознания и дознавателей. Под ред. А.Н. Полева. - М.: Воениздат, 1965. -192 с.
5. Зданович А. Забытое дело подполковника Гримма // Независимое военное обозрение. - 1998. - № 6. - с. 1 - 8.
6. Інструкція про проведення дізнання у Збройних Силах України: Затв. наказом Міністра оборони України від 28. 08. 95. - № 235. - 36 с.
7. Кашин. О военной юстиции // Офицерская жизнь. - 1906. - №12.
8. Міхєєнко М. М., Шибіко В. П., Дубинський А. Я. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України: за станом законодавства та постанов Пленуму Верховного Суду України на 15 серпня 1997 р. // Відп. редактори В. Ф. Бойко, В. Г. Гончаренко. - К.: Юрінком Інтер, 1997. - 624 с.
9. Николайчик В. М. США: Полицейский контроль за обществом. - М.: Наука, 1987. - 192 с.
10. Основы советского военного законодательства: Учебник. Под общ. ред. С. С. Максимова. - М.: Воениздат, 1978. - 312 с.
11. Предупреждение правонарушений в Вооруженных Силах СССР / Архангельский Ю. Ф., Батурицкий В. Д., Белявский В. Г. и др. - М.: ВПА, 1972. - 318 с.
12. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А. М. Прохоров. - 2-е изд. - М.: Советская энциклопедия, 1982. - 1600 с.
13. Справочник по законодательству для офицеров Советской Армии и Флота. - М.: Воениздат, 1977. - 743 с.
14. Справочник по законодательству для офицеров Советской Армии и Военно-Морского Флота. М.: Воениздат, 1988. - 435с.
15. Строгович М. С. Уголовный процесс: Учебник. - М.: Изд. МЮ СССР, 1946. - 496 с.
16. Темко Г. Дисципліною військо міцніє // Військо України, 1997. - № 12. - с. 12 - 14.
17. Толковый словарь русского языка. / Под ред. Д. Н. Ушакова. - МОГИЗ, 1935. т. 1.
18. Устав уголовного судопроизводства. Изд. 6 испр. и дополн. - С-Пб. - 1913.
19. Уголовно-процессуальный кодекс УССР. Научно-практический комментарий. /Альперт С. А., Бажанов М. И., Битій С. В. и др. - К.: Политиздат Украины, 1974. - 542 с.
20. Уилшер А. М. Уголовный процесс: Пер. с англ. - М.: Изд. Иностран. Литературы, 1947. - 500 с.
21. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства, т. 2, - СПб, 1910. - 496 с.

Г. Козутич,

доцент кафедри кримінального процесу і криміналістики юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка,
кандидат юридичних наук

СЛІДЧІ ПОМИЛКИ ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

У слідчій діяльності, як і в кожному виді діяльності, мають місце недоліки та помилки. У семантичному розумінні помилки – це висновки суб'єкта певного виду діяльності, які не відповідають оцінюваним ним явищам об'єктивної дійсності, а також вчинювані ним дії ненавмисного характеру, що впливають із цих висновків. Згідно тлумачного словника української мови, помилки – це неправильна думка, хибне уявлення про когось чи щось, а також неправильність у вчинках, діях; огріх, хибя [8, с. 556].

За загальним правилом, помилки, у першу чергу, є наслідком складностей процесу пізнання об'єкта дослідження. Крім цього, вони стають результатом добросовісних хибних уявлень, омани суб'єкта пізнання. Ця омана, хибне уявлення об'єктивно характеризує стан та рівень знання про когось чи про щось, котрі якісно відрізняються від істинних. Хибність, помилковість, окрім іншого, обумовлюються особистісними якостями, особливо психічно – інтелектуальними властивостями дослідника. Тому помилки у різних сферах діяльності самі собою є неunikними, майже обов'язковими. Більше того, у соціології є загальновизнаним метод “спроб і помилок”. Окрім того, всім відомо, що не помиляється той, хто не працює.

Разом з тим, сумнівно і більш ніж не виправдано розцінювати помилки, а особливо слідчі як позитивний фактор пізнання та діяльності, оскільки вони, так чи інакше, знижують якість їх результату, а отже – якість розслідування злочинів та судового розгляду кримінальних справ щодо них.

Перед тим, як звернутись до короткого аналізу слідчих помилок, є сенс зазначити, що вони виступають підмножиною більш об'ємної та глибшої категорії “правові помилки”. Під ними у юридичній науці розуміють будь – які ненавмисні порушення закону, недоліки і прогалини у правозастосовчій діяльності.

Проблемі слідчих помилок, аналогічно проблемам судових і експертних помилок, у юридичній літературі приділено, як видається, не виправдано недостатньо уваги. Деякі їх аспекти аналізувались професором Н.І. Клименко, коли у 1990 році вона досліджувала питання криміналістичних знань у структурі професійної підготовки слідчого, та професором О.М. Бандуркою у книзі “Слідчий – моя професія” (7, с.59 – 63; 1, с.113 – 121). Окрім цього, є ще декілька російських науковців, котрі з того чи іншого приводу звертались до розглядуваного питання. Зокрема, В.І. Власов у навчальному посібнику “Якість розслідування злочинів” [5, с.66 – 126], група авторів : О. Соловйов, С. Шейфер, М. Токарева у статті “Слідчі помилки” та професор Р.С. Белкін у ряді своїх праць, і деякі інші науковці [10, с.163 – 175; 2, с. 119 – 125; 4, с. 117 – 121; 9, с.186 – 208; 3, с.230 – 231].

Цими науковцями слідча помилка визначалась по – різному, але, в основному, суть її визначається: як відступ слідчого від вимог кримінально – процесуального закону під час провадження у кримінальній справі, а також невиконання процесуальних дій, потреба котрих обумовлена реальними обставинами розслідуваної події, що у кінцевому рахунку призвело до прийняття незаконних рішень і створило перешкоду в досягненні завдань кримінального судочинства.

Як неважко зауважити, за такого підходу, окрім інших спірних моментів, акцент, головним чином, робиться винятково на процесуальних помилках слідчого. У ньому зовсім не йдеться про порушення вимог криміналістичної тактики, методики розслідування злочинів, наукових та інших організаційно – технічних рекомендацій, хоча й непередбачених законом, але таких, що тягнуть за собою не менш негативні для розслідування наслідки. Зовсім не йдеться про психолого – правовий характер цього явища та форми його прояву.

Через це доцільно *слідчу помилку* визначати як неусвідомлено неправильні дії або бездіяльність слідчого, направлені у відповідності з його суб'єктивним поглядом на успішне досягнення завдань кримінального судочинства і, як правило, відображені в прийнятті підсумкового або проміжного процесуального чи тактичного рішення, незаконність і необґрунтованість якого відображені прокурором або судом у відповідному акті реагування.

Саме критерій добросовісності помиляння і відрізняє слідчу помилку від усвідомлених професійних недоліків, прогалин, порушень у діяльності, від посадових проступків і навіть злочинів проти правосуддя. Кожне свідомо неправильне діяння, рішення слідчого, котрі тягнуть за собою порушення закону, буде не помилкою, а чимось іншим – правопорушенням, що вимагатиме іншого, відмінного, як на помилку, реагування.

Не завжди однобічність і неповнота розслідування, як про це розмірковують науковці колишнього Науково – дослідного інституту Прокуратури СРСР, а нині – Прокуратури РФ, виступають лише як специфічні форми слідчих помилок [10, с. 119 – 125]. Коли неповнота і однобічність є результатом недобросовісного, халатного відношення слідчого до своїх обов'язків, недбалого виконання вказівок наглядаючого прокурора та суду, що повернув справу, більш ніж сумнівно відносити їх до категорії помилок. І в кожному разі неприпустимо вважати слідчою помилкою навмисне нехтування слідчим вимогами кримінально-процесуального закону, як вважає процесуаліст С.А. Шейфер та інші автори вже згадуваної статті.

Відмінними ознаками слідчих помилок, окрім того, що кожна слідча помилка – результат не умислу чи необережності, а винятково добросовісного помиляння, омані, слугують:

1. специфічна сфера вчинення і прояву помилки – слідча діяльність;

2. суб'єкт помилкових суджень або діянь – посадова особа відповідного правоохоронного органу, у провадженні якої перебуває кримінальна справа, а також відповідні учасники судочинства. Хоча, якщо бути більш категоричним і точним, доречно зазначити, що помилки безпосередньо вчиняються саме згаданими посадовими особами, а помилкові судження або дії інших учасників кримінально-процесуальної діяльності слугують винятково або спонукальним мотивом, або підставою для помилкових дій чи уявлень слідчого;

3. слідча помилка не виступає упущенням, недоліком, прогалиною, як вважає М.Л Гранат [6, с. 57 – 59], оскільки для останніх властиво те, що слідчий не виконує необхідне не через добросовісне похиляння, оману, а усвідомлено нехтує обов'язком, легковажно або самонадіяно відноситься до вимог закону, тактичних і методичних рекомендацій і своїх завдань.

У певних межах упущення, прогалина, недолік можна порівнювати з діянням, вчиненим з необережності у вигляді самонадіяності (коли суб'єкт без достатніх підстав легковажно розраховує уникнути негативних наслідків своєї дії чи бездіяльності) чи у вигляді недбалості (коли упущення, прогалина, недоліки у слідстві можна було і потрібно було передбачити й уникнути, якби слідчий був уважним, передбачливим, відповідальним).

Упущення, недолік, прогалина можуть стосуватись різноманітних обставин процесу розслідування: пропуску строків виконання слідчої дії, невиклику спеціаліста для обов'язкової участі в огляді місця події і трупа, незабезпечення понять, незабезпечення роздільного утримання в СІЗО арештованих у одній справі тощо. Головне тут те, що ці недоліки у жодному разі не можуть пояснюватись помилковістю, оскільки не було в чому помилятися, адже про те, про що йшла мова знає кожен слідчий. Тут має місце не помилка, а проступок, або злочин (залежно від наслідків).

Відмінність помилки від злочину, як видається, може виражатись в одному слові: “свідомо” – зокрема: свідомо незаконний арешт, свідомо незаконне затримання або незаконний привід, притягнення очевидно невинного до кримінальної відповідальності, примушування давати показання під час допиту, свідомо неправдиві дані проведення дізнання чи досудового слідства, тобто фальсифікація доказів – діяння, котрі аж ніяк не можуть вчинятись внаслідок помилки, розумових хиб чи недалекості. Отже, з одного боку – добросовісне похиляння, омана слідчого, який щиро вважає, що мислить і діє правильно, належним чином, адекватно меті судочинства, а з іншого – завідомо неправильна, шкідлива або навіть суспільно-небезпечна поведінка з усвідомленням цієї шкідливості або злочинності. Психічний стан усвідомлення помилковості своїх висновків, неправильності або навіть злочинності своїх діянь унеможливує їх оцінку як помилкових.

Слідчі помилки, як правильно вважає Н.І. Клименко, - складне і багатогранне явище в юридичній практиці [7, с.60]. Щоб правильно зрозуміти його суть, з'ясувати зв'язки і взаємозалежність з іншими явищами кримінального судочинства, визначити структуру, місце поняття “ слідчі помилки “ у системі одногалузевих категорій, поглядів і розумінь, першочергово потрібно побудувати їх класифікацію.

Поділяти слідчі помилки на різновиди можна за доволі чисельними підставами, тобто класифікаційними рубриками. Зокрема:

1. За характером і змістом помилковості на:

А) логічні слідчі помилки (порушення правил логіки в процесі розмірковувань, побудови умовиводів – як наслідок недбальства чи неінформованості аргументатора);

Б) фактичні слідчі помилки (недодержання або неналежне виконання вимог кримінально-процесуального закону і криміналістичних рекомендацій під час провадження у кримінальних справах);

2. За юридичною природою на:

А) матеріально-правові слідчі помилки (неправильне застосування норм КК, ЦК, КЗпП України та Кодексу законів про адміністративні правопорушення тощо);

Б) процесуально-правові слідчі помилки (недодержання або неналежне виконання вимог КПК, ЦПК України);

В) криміналістичні помилки (які не передбачені законом, тобто організаційно-тактичні та методичні помилки слідчого).

3. За суб'єктом, наділеним правом здійснювати провадження у справі на:

А) помилки, допущені особою, яка провадить дізнання;

Б) власне помилки слідчого;

В) помилки начальника слідчого підрозділу;

Г) помилки прокурора, котрий у відповідній формі бере участь у розслідуванні злочинів.

4. Залежно від стадії процесу на:

А) помилки слідчого під час порушення кримінальної справи;

Б) помилки у ході досудового слідства;

В) помилки під час виконання протокольної форми досудової підготовки матеріалів.

5. За цільовим призначенням процесуальних дій, у ході проведення котрих мали місце слідчі помилки, на :

А) помилки, допущені у процесі збору (формування) доказів;

Б) помилки під час процесуальних дій щодо забезпечення прав учасників процесу та необхідних умов розслідування;

В) слідчі помилки, що мають місце в процесі перевірки, оцінки доказів та прийнятті рішень у справі.

6. За видом процесуальної дії, у ході проведення якої допускаються слідчі помилки, останні поділяються на:

А) помилки у ході проведення слідчого огляду;

Б) слідчі помилки проведення обшуків і виїмок;

В) слідчі помилки допитів та інших слідчих дій.

- 7. За видом використовуваних спеціальних знань на:**
А) власне помилки слідчого;
Б) помилки спеціаліста (процесуальні, вихід за межі компетенції, помилки під час збирання й дослідження в межах компетенції доказів);
В) помилки експерта (процесуальні, організаційно-технічні, методичні).
- 8. За характером впливу на результат провадження у справі :**
А) не суттєві слідчі помилки (котрі не перешкоджають виконанню завдань кримінального судочинства і встановленню істини у справі);
Б) суттєві, що впливають на прийняття законного рішення.
- 9. За співвідношенням з предметом обвинувачення на:**
А) ті, що сприяють обвинуваченню;
Б) виправдувальні;
В) нейтральні.
- 10. За наявністю аргументації на:**
А) спірні слідчі помилки;
Б) безспірні помилки.
- 11. За характером виявлення та встановлення на:**
А) очевидні слідчі помилки (явні);
Б) неочевидні (латентні);
В) приховані (скриті).
- 12. За характером процесуальних наслідків на:**
А) слідчі помилки, що призводять до закриття кримінальної справи;
Б) помилки, що призводять до зупинення провадження у справі;
В) помилки, що призводять до зміни, доповнення розслідування;
Г) помилки, наслідком яких стає постановлення виправдувального вироку за недоведеністю вини підсудного тощо.
- 13. За ступенем розповсюдженості:**
А) нерозповсюджені;
Б) відносно розповсюджені;
В) типові, тобто широко розповсюджені за часом, у просторі й за колом осіб тощо.
- 14. За об'ємом і складом :**
А) повні, загальні;
Б) окремі, специфічні;
В) одиничні, робочі;
Г) комплексні.

Як видається кожен наведений різновид поділу слідчих помилок має право на існування, хоча б тому, що побудувати одну уніфіковану класифікаційну рубрику, яка б містила всю формально-змістовну різнобарвність і різнобічність помилок, практично неможливо. Більше того, навіть ці класифікації недостатньо повно відображають всі об'єктивні закономірності утворення та прояву слідчих помилок. Зокрема, не відображено причини їх виникнення. Тобто, також має право на побудову самостійна класифікація слідчих помилок, залежно від характеру закономірностей причин їх утворення. Але, щоб це зробити, потрібно дослідити ці причини.

Очевидним є те, що це питання різноаспектне і доволі об'ємне, а отже, вимагає окремого дослідження. Тому обмежимося лише переліком загальних причин криміналістичних помилок слідчого, після чого запропонуємо на суд читача їх класифікацію.

Отже, причини, які обумовлюють криміналістичні помилки (тобто лише незначну групу слідчих помилок), як засвідчує судово – слідча практика, наступні:

- відсутність необхідних професійних знань і навичок у слідчого;
- нехтування слідчим вимог кримінально-процесуального закону, зокрема, недопустимий їх поділ на обов'язкові і необов'язкові, тобто котрі можна ігнорувати;
- обвинувальний ухил, некритичність в оцінці доказів і під час прийняття рішень;
- недобросовісне відношення до своїх професійних обов'язків, сподіваючись, що прокурори і судді не зауважать на низький рівень розслідування;
- недоліки прокурорського нагляду тощо.

Виходячи із наведеного, далеко не повного переліку, вважається можливим доповнити наведені вище класифікації слідчих помилок ще однією, побудованою залежно **від причин, що обумовлюють виникнення цих помилок:**

А) помилки слідчого, обумовлені дефектом організації та планування розслідування;

Б) помилки слідчого, обумовлені суб'єктивністю, однобічністю й неповнотою досудового слідства;

В) помилки слідчого, обумовлені недостатньою його правовою культурою.

Можливо, запропонований поділ слідчих помилок є і небездоганим, але, як видається, таким, що зорієнтовує підготовленого читача, а, головне, дослідника на пошук шляхів їх усунення та попередження. Саме це і виступає метою подальшого дослідження проблеми слідчих помилок у криміналістиці та кримінально-процесуальній науці.

1. Бандурка О.М. Слідчий – моя професія. – Харків.: Вид – во Ун – ту внутр. справ. - 2000. – 216 с.

2. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы криминалистики. – М.: Норма. 2001. – 240 с.

3. Берназ В.Д. К вопросу о логических ошибках при решении криминалистических задач. // Актуальные проблемы уголовного процесса и криминалистики на современном этапе: Сборник научных трудов – Одесса, 1993. - С. 230 – 235.

4. Бурданова В.С. Следственные (криминалистические) ошибки. // Вопросы совершенствования прокурорско-следственной деятельности: Сборник статей – СПб., 1996. - С. 117 – 121.

5. Власов В.И. Качество расследования преступлений. – Ульяновск.: Темп, 1985. – 180 с.

6. Гранат Н.Л. Следственные ошибки: понятие, виды и причины. // Научная информация по вопросам борьбы с преступностью – М., 1983.- № 76.- С. 57 – 59.

7. Клименко Н.И. Криминалистические знания в структуре профессиональной подготовки следователя: Учебное пособие. – К.: Вища шк., 1990. – 103 с.

8. Новий тлумачний словник української мови. - Т.3. – К.: Аконіт, 1999. – 927 с.

9. Петрухин И.Л. Статистический анализ структуры судебных ошибок по уголовным делам. // Вопросы судебной экспертизы. – Баку, 1974. -№17. - с. 186 – 208.

10. Соловьев А., Шейфер С., Токарева М. Следственные ошибки и их причины. // Социалистическая законность – 1987.- № 2.- С. 163 – 175.

